

فصل (1) زیج حیاتی

زیج حیاتی

زیج در لغت، معرب کلمه‌ی فارسی زیگ و به معنای تعیین احوال ستارگان، و جدولی است که از آن به حرکات سیارات معرفت یابند.

اصل فارسی کلمه، به معنای ریسمان (زه) بوده و بتدریج بر سبیل توسع به رشته‌های موازی که تارهای پارچه‌ای از آنها تشکیل می‌یابد اطلاق شده و بالاخره به مناسبت مشابهت خطوط یک جدول عددی به رشته‌تارهایی که در کارگاه بافندگی تنظیم میشود این‌گونه جداول نیز زیج خوانده شد.

زیجهای مورد استفاده در خانه‌های بهداشت (و متعاقباً در پایگاههای سلامت و مراکز خدمات جامع سلامت شهری) که دارای چند دایره متحدالمركز و 12 قطاع (هر قطاع برای يك ماه) است نام خود را از جداولی که در رصدخانه‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد وام گرفته است و چون از آن برای ثبت نمایش آمارهای حیاتی بهره گرفته می‌شود، پسوند "حیاتی" دارد.

زیج حیاتی ورقه‌ای است با طول و عرض 70 و 50 سانتیمتر که در آغاز فقط برای نمایش وقایعی که در زمینه تولد و مرگ اتفاق می‌افتاد، فراهم آمد و بتدریج در جریان کار، از سویی کارآیی و سهولت کاربرد خود را نشان داد و از سویی دیگر برای افزودن پاره‌های داده‌ها (چه در تکمیل داده‌های پیشین و چه افزودن داده‌های جدید) آمادگی یافت.

اولین بار در سال 1367 نمونه اولیه زیج حیاتی در خانه‌های بهداشت کشور بکار گرفته شد. زیج‌های اولیه غالباً به صورت سیاه و سفید تهیه می‌شد ولی بتدریج با اثبات کارآیی این ابزار، چاپ و سپس چاپ رنگی آنها میسر گردید.

راهنمای تنظیم زیج حیاتی

این فرم از ابتدا تا پایان سال باید به دیوار خانه بهداشت یا پایگاه‌های سلامت روستایی در روستا و پایگاه‌های سلامت غیرضمیمه شهری و مراکز خدمات جامع سلامت شهری (پایگاه سلامت ضمیمه) در شهرها نصب باشد و فرم سال بعد بر روی آن قرار گیرد.

هدف از تکمیل این فرم داشتن اطلاعات آماری بهنگام و دقیق از جمعیت تحت پوشش روستایی و شهری و محاسبه شاخص‌های جمعیتی - بهداشتی هر خانه بهداشت، پایگاه سلامت یا مرکز خدمات جامع سلامت شهری / روستایی است تا در نهایت کل جمعیت روستایی و جمعیت شهری تحت پوشش بدست آید و بتوان هر سال نتیجه

فعالیت‌های واحدهای ارائه‌کننده خدمات بهداشتی درمانی (خانه‌های بهداشت و پایگاه‌های سلامت) را به صورت کمی ارزیابی کرد و برای تحقیقات علمی اطلاعات کامل و بهنگامی در اختیار داشت. برای رسیدن به این هدفها، عملکرد درست همه کسانی که به نوعی در این کار دخالت دارند اهمیت دارد. در بالای صفحه زیچ، نام دانشگاه یا دانشکده علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی، مرکز بهداشت شهرستان و واحد مربوط (خانه بهداشت، پایگاه سلامت ضمیمه یا غیرضمیمه) قید می‌شود.

مثال:

دانشگاه / دانشکده علوم پزشکی و خدمات بهداشتی درمانی شیراز

مرکز بهداشت شهرستان مرودشت

آمار جمعیت، تولد، مرگ و مهاجرت در خانه بهداشت علی آباد
آمار جمعیت، تولد و مرگ در پایگاه سلامت شماره 1
و نیز برحسب جمعیت ایرانی یا غیرایرانی

توجه:

براساس نظرخواهی از سازمان ثبت احوال¹، فقط برای متولدینی که پدر آنها ایرانی است شناسنامه ایرانی صادر می‌شود. بنابراین، کلیه خانوارهایی که پدر خانوار، ایرانی است جزء خانوارهای ایرانی محسوب می‌شوند و اطلاعات آنها در زیچ حیاتی اتباع بیگانه به حساب آمده و اطلاعات آنها در زیچ حیاتی جمعیت غیر ایرانی ثبت می‌شود.

برای تعداد کم جمعیت‌های غیر ایرانی (حتی يك خانوار) هم زیچ حیاتی جداگانه تهیه می‌گردد.

چنانچه در وسط سال مهاجر غیرایرانی به منطقه وارد شد، در آن سال زیچ جداگانه ندارند و فقط سرشماری در آغاز هر سال انجام می‌گیرد و براساس آن زیچ تنظیم می‌شود.

در پایگاه‌های سلامت روستایی، داده‌ها در ستون‌های مربوط به روستای اصلی ثبت می‌گردد و به عنوان جمعیت روستایی به حساب می‌آید.

علاوه بر توجه به راهنما در زیچ مناطق روستایی (شامل روستای اصلی، قمر) و در مناطق شهری (شامل شهر و حاشیه شهر) بر اساس تعاریف دستور عمل حاشیه شهر) واقع در بالای سمت راست برگه زیچ حیاتی و همچنین راهنمای سمت چپ گردونه وسط و زیرنویس‌های هر يك از جداول، توجه به نکات زیر ضرورت دارد:

¹طبق دستورالعمل تکمیل زیچ حیاتی سال 1394

زیج‌های کنونی دارای 7 جدول و پنج دایره متحدالمركز است که در چهار رنگ چاپ می‌شود. دواير متحدالمركز در نسخه های رنگی از داخل به خارج بترتیب سفید (برای ثبت سال)، زرد (ثبت موالید زنده)، صورتی (ثبت مرگ‌های زیر یکسال، ثبت مرگ‌های زیر یکسال یعنی از بدو تولد تا 11 ماه و 29 روز تمام)، سبز (برای ثبت مرگ‌های 1 تا 4 ساله، یعنی بین 12 ماه تمام تا 4 سال و 11 ماه و 29 روز تمام) و آبی (برای ثبت مرگ‌های 5 ساله و بالاتر) چاپ می‌شود.

در درون قطعات‌های 12گانه و در محدوده هر يك از رنگ‌های چهارگانه زرد، صورتی، سبز و آبی يك مربع و يك دایره پیش‌بینی شده است مربع برای ثبت ارقام اتفاقاتی است که در روستای اصلی/شهر پیش می‌آید و دایره برای ثبت رقم اتفاقاتی است که در روستا یا روستاهای قمر/حاشیه شهر حادث می‌شود. اگر خانه بهداشت/پایگاه سلامت بیش از يك روستای قمر/منطقه حاشیه داشته باشد مجموع داده های آنها در همان يك دایره ثبت می‌شود.

در صورتی که پایگاه و یا مركز دارای دو نوع جمعیت تحت پوشش (روستایی و شهری) باشد باید دو زیج مجزا تهیه شود. همین مفاهیم در جمعیت‌های شهری و روستایی برای جمعیت غیر ایرانی هم که در پوشش واحدهای ارائه دهنده خدمات بهداشتی درمانی هستند (خانه بهداشت، پایگاه سلامت و مرکزخدمات جامع سلامت شهری) کاربرد دارد.

توجه:

هرکدام از اعداد درون دواير زیج حیاتی با سایر جداول کنترل و چك می‌شود. دقت در ثبت آنها ضرورت دارد. اعداد در درون این دواير باید طوری نوشته شود که بدون چرخش دایره برآحتی از روبرو قابل خواندن باشد.

توجه: نحوه شماره گذاری جداول به ترتیب از بالا به پایین به شرح ذیل می‌باشد:

1- جدول استفاده از نمک‌یددار:

اولین جدول سمت راست صفحه زیج، جدول استفاده از نمک‌یددار می‌باشد. هدف این جدول آرایه آمار از وضعیت استفاده از نمک‌یددار در خانوارهای تحت پوشش هر واحد می‌باشد. در این جدول با توجه به سرشماری اول سال تعداد خانوارهای تحت پوشش ثبت می‌گردد و بر اساس فرایند انجام یدسنجی نمک مصرفی خانوار در زمان سرشماری و یا بازدید از منزل مشخص می‌شود که چه تعداد خانوار از نمک‌یددار استفاده می‌کنند.

جدول (1) استفاده از نمک ییدار

تعداد خانوار هایی که از نمک ید دار استفاده می کنند	تعداد کل خانوار	منطقه
		شهر/ روستای اصلی
		حاشیه/ قمر